

ORIS RAZVOJA PREBIVALSTVA V LJUBLJANI IN NJEGOVE DRUŽBENE SESTAVE OD SREDINE 19. STOLETJA DO 1918

JASNA FISCHER

Naslov tega prispevka ni povsem ustrezen, ker bo v sestavku poudarek bolj na problemem prikazu vprašanj, ki so jih raziskovalci že obravnavali, nakazani pa tisti, ki še vedno čakajo na ustrezno študijsko obdelavo. Raziskovalec, ki se želi ukvarjati s celotno problematiko o razvoju prebivalstva v Ljubljani, je v zelo ugodnem položaju, ker mu je na razpolago izjemno veliko ohranjenega statističnega gradiva. Žal pa to gradivo uporabljajo le redki zgodovinarji v analizah posameznih časovnih obdobij, delov ljubljanskega mestnega ozemlja ali določenih problemov historične, demografske in poklicne statistike. Nekoliko bolj so se vprašanjem o razvoju ljubljanskega prebivalstva posvečali geografi, ki pa sta jih seveda zanimala predvsem proces urbanizacije in mesto kot geografski pojav. Tako so že pred drugo svetovno vojno geografi obravnavali tudi razvoj in rast prebivalstva Ljubljane od začetka 19. stoletja dalje. V Geografskem vestniku so objavljeni članki Valterja Bohinca, Antona Melika, Jožeta Rusa in Svetozarja Ilešiča.¹ Izsledki njihovih raziskav so še danes zelo aktualni in uporabni. Po drugi svetovni vojni sta to delo nadaljevala geografa Igor Vrišer in Vladimir Leban.² Poleg geografov se je z zgodovinsko demografsko statistiko ukvarjal tudi ekonomist Lojze Pipp. V treh krajših člankih, objavljenih v predvojni Kroniki slovenskih mest, je obdelal starostno razdelitev prebivalcev Ljubljane v letih 1869, 1880 in 1890.³ Živko Šifrer je v gradivu z naslovom Prebivalstvo naselij 1869 do 1969 objavil zbrane podatke iz ljudskih štetij v zadnjih stotih letih na slovenskem ozemlju po posameznih občinah.⁴

Med zgodovinarji so se študija o razvoju ljubljanskega prebivalstva in njegove socialne strukture lotevali le redki. Fran Zwitter se v razpravi Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni ne ukvarja podrobneje z razvojem prebivalstva v Ljubljani.⁵ Vlado Valenčič je v dveh krajših razpravah analiziral gospodarsko in poklicno strukturo v ljubljanski mestni četrti Krakovo ter etnično strukturo ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju leta 1880.⁶ Jasna Fischer pa je analizirala socialne osnove delavskega gibanja v Ljubljani v letih 1870 do 1890, in sicer socialno sestavo tistih družbeno-poklicnih skupin, iz katerih je prihajalo največ članov ljubljanskih delavskih društev.⁷

Kot je razvidno iz tega kratkega pregleda literature, ki jo imamo na razpolago, celovite izčrpne študije o razvoju ljubljanskega prebivalstva in njegovi družbeni sestavi v obdobju, ki ga obravnavam, še nimamo. Temu, kot že rečeno, ni krivo pomanjkanje gradiva in podatkov. Obravnavano obdobje je že čas moderno organizirane državne statistične službe in uvedbe rednih popisov prebivalstva. Ljubljana pa je še posebej v izjemnem položaju. Ohranjene ima namreč skoraj v celoti popisne pole ljudskih štetij v Ljubljani v letih 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910.⁸ Hkrati pa so v avstrijskih uradnih statističnih publikacijah objavljeni rezultati obdelave teh popisov in so navedeni podatki vedno posebej tudi za Ljubljano.⁹ Drug tovrsten vir, čeprav nekoliko drugačne narave, so tiskana statistična poročila kranjske trgovinske in obrtne zbornice, ki prikazujejo narodnospodarske razmere na Kranjskem v letih 1851 do 1856, 1857—1860, 1870, 1875 ter 1880 in imajo v tabelah objavljenega veliko raznovrstnega statističnega gradiva. Koristne so predvsem za študije poklicne strukture ljubljanskega prebivalstva, zaposlenega v obrti in industriji.¹⁰

Stalne popise prebivalstva je poznala habsburška monarhija že v 18. stoletju, ko so hkrati z vojaškimi konskripcijami ocenjevali tudi število prebivalcev. Takšne popise so izvajali vse do leta 1850, ko je bilo izvedeno zadnje takšno štetje.¹¹ Popis prebivalstva, ki je bil izveden 31. oktobra 1857, pa je bil že prvi korak k modernemu popisovanju prebivalstva, vendar rezultati tega štetja še niso primerljivi s podatki naslednjih popisov, ker so popisovali stalno prebivalstvo ne pa prisotno prebivalstvo.¹² Zato kot prvi sodobno izveden popis prebivalstva velja danes ljudsko štetje z dne 31. decembra 1869. Zakon, ki je urejal ta popis, je uvedel popisovanje prisotnega prebivalstva. Naslednji popisi v letih 1880, 1890, 1900 in 1910 se ne razlikujejo bistveno od popisa v letu 1869. Postopoma so uvajali le nekatere nove popisne rubrike (npr. rubriko o občevalnem jeziku, telesnih hibah, pismenosti, postranskem zaslužku, hišnih lastnikih). Iz teh razlogov so primerljivi med seboj le rezultati teh zadnjih petih ljudskih štetij pred prvo svetovno vojno.

Če hočemo bolj natančno slediti razvoju prebivalstva v Ljubljani, moramo upoštevati tudi upravne spremembe na mestnem ob-

močju, ki so delno tudi bile posledica ekspanzije ljubljanske mestne aglomeracije. Popisa leta 1857 in 1869 sta bila izvedena na mestnem teritoriju, ki je bil razdeljen na katarske občine Ljubljana mesto, Gradišče, Kapucinsko, Krakovsko, Karlovsko, Poljansko, Šempetrsko in Trnovsko predmestje ter naselja Karolinsko zemljo, Kurjo vas in Črno vas. Popisi od leta 1880 dalje so bili izvedeni po ulicah znotraj petih okrajev, in sicer šolskega, šentjakobskega, dvorskega in kolodvorskega ter t. i. predkrajih Hauptmanci, Hradeckega vasi, Kurji vasi, Ilovici, Karolinski zemlji in Črni vasi. V letu 1896 je bil mestnemu ozemlju priključen del katastrske občine Vodmat, leta 1914 pa katastrska občina Spodnja Šiška. To so bile v primerjavi s kasnejšimi korekturami ljubljanskih mestnih mej med obema vojnoma le manjše prilagoditve dejanskemu širjenju mestnega področja in zato rezultati popisov vendarle niso bistveno spremenjeni.

V tem kratkem prikazu razvoja prebivalstva sem upoštevala rezultate petih ljudskih štetij od leta 1869 dalje, ker so pač med seboj primerljivi, ter prvega popisa prebivalstva v stari Jugoslaviji, ki je bil izveden 31. januarja 1921.¹³ Podatek, da je Ljubljana imela leta 1846 preko 18.000 prebivalcev, leta 1857 pa preko 21.000, navajam le informativno, ker mi namreč natančen podatek, koliko jih je imela Ljubljana ob štetju leta 1857, žal ni bil dostopen.¹⁴ Spodnja tabela prikazuje število prebivalcev Ljubljane od leta 1869 do leta 1921. V te številke so všteti tudi vojaki. Za nekatera leta namreč nimamo podatka, koliko je bilo vojaštva v Ljubljani.

Leto	Število prebivalcev	Indeks	Porast med popisi v %
1869	22.593	100	—
1880	26.284	116,3	16,7
1890	30.505	135	16
1900	36.547	161,7	19,8
1910	46.630	206,4	27,6
1921	53.294	235,9	14,3

V dobrih 50 letih se je število prebivalcev Ljubljane povečalo za nekaj manj kot dva in polkrat. Če primerjamo — spet samo informativno pač zaradi že prej omenjenih zadržkov — podatek o številu prebivalcev leta 1921 s podatkom iz leta 1846 in 1857, vidimo, da se je povečalo za skoraj trikrat oziroma za nekaj več kot dva in polkrat, to je za 196 % oziroma 153 %. Še bolj pregledno in natančno podoba nam dajo podatki o rasti prebivalcev med posameznimi ljudskimi štetji. Med popi-

soma leta 1869 in 1880 se je število povečalo za 16,3 %, med letom 1880 in 1890 za 16 %, v naslednjem desetletju za 19,8 %, med letoma 1900 in 1910 kar za 27,6 % ter med letoma 1910 in 1921 samo za 14,3 %. Med leti 1869 in 1890 je rast umirjena in enakomerna, medtem ko je doba od 1890 do 1910 doba največjega porasta, ki se pa leta 1910 spet umiri, pač kot posledica prve svetovne vojne. Ta porast prebivalstva pa ni enakomeren v vseh mestnih četrtih in se — če smemo uporabiti ta izraz — seli. V obdobju 1869—1890 zaznamujejo večji porast (nad 30 %) le nekatera predmestja, npr. Stari Vodmat, Spodnja Šiška, Trnovo, Vič, Dolenjsko predmestje ter Bežigrad, ki v tem obdobju šele nastaja.¹⁵ Obdobje 1890 do 1910, zlasti še čas po potresu leta 1895, je čas največjega povečanja števila prebivalstva ne samo v predmestjih, ampak tudi v samem mestnem središču. Po letu 1910 se ta rast umirja. Mestno središče že stagnira, predmestja pa občutno počasneje rastejo. Tako se v času med 1895 pa do 1910 oziroma do prve svetovne vojne za kratek čas zaustavi relativna depopulacija mestnega jedra. To gre predvsem na račun selitve starega mestnega jedra z Mestnega trga in Starega trga na območje današnjega mestnega središča okoli Pošte ob Titovi cesti.¹⁶ Pri predmestjih je treba ločiti dve skupini. V prvi so tista, v katerih je prebivalstvo hitro naraščalo že po letu 1900. To so spodnja Šiška, Vodmat, Vič, Trnovo, Moste in Dolenjsko predmestje. V Zgornji Šiški, Dravljah, Bežigradu in Štepanji vasi začenja prebivalstvo hitreje naraščati desetletje kasneje, po letu 1910.¹⁷ Ta proces se resda intenzivneje že začenja v obdobju, ki ga obravnavam, vendar se zaradi že prej omenjene upravne razdelitve tedanje Ljubljane ne kaže ustrezno v podatkih, ki jih navajam. Velik del teh predmestij ni uradno vključen v mestno ozemlje. Če bi upoštevali še te podatke, bi nam pokazali seveda še nekoliko večji porast prebivalstva.

Jasno je, da je tako hitro naraščanje prebivalstva v Ljubljani rezultat priseljevanja v mesto. Mesto priteguje predvsem ljudi iz svoje ožje okolice. Posledica je začasno nazadovanje okoliških krajev.¹⁸ Študije o doseljevanju v Ljubljano v obravnavanem času nimamo. Izsledki zelo zanimive razprave Vladimira Lebana Doseljevanje v Ljubljano, v kateri je avtor analiziral doselitvene tokove glavnih poklicnih skupin v Ljubljano po ljudskem štetju iz leta 1928, so žal uporabni le za obdobje med obema vojnoma.¹⁹ Parcialno študijo tega problema je opravila Jasna Fischer v analizi družbenih osnov delavskega gibanja v Ljubljani v letih 1870—1890, ko je na pod-

lagi gradiva ljudskih štetij v mestu Ljubljani v letih 1869, 1880 in 1890 poskušala ponovno ugotoviti število in družbeno sestavo slojev ljubljanskega prebivalstva, iz katerih so prihajali člani ljubljanskih delavskih društev. Pri obdelavi t. i. pramateriala teh popisov je upoštevala podatke o rojstnem letu, rojstnem kraju, poklicu, za leti 1880 in 1890 tudi podatke o občevalnem jeziku. Od celotnega prebivalstva Ljubljane je ta nova analiza statističnega gradiva zajela pet skupin: samostojne obrtnike, pomočnike in vajence (v obrti in trgovini), delavce in dninarje. Skupno število v to analizo vključenih prebivalcev je bilo 14.159, kar predstavlja v poprečju 18,7 % ljubljanskega prebivalstva.²⁰

Analiza doseljavanja v Ljubljano je pokazala sicer zanimive, vendar ne kakšnih nepričakovanih in presenetljivih rezultatov. Narejena je bila s pomočjo podatkov o rojstnem kraju. Kraji so za slovensko narodnostno ozemlje urejeni po sodnih okrajih. Skupaj jih je bilo 74, in sicer na Kranjskem 32, na slovenskem Koroškem 10, na slovenskem Štajerskem 20 in na Primorskem 12. Prekmurje in Beneška Slovenija sta bila upoštevana kot dela slovenskega etničnega ozemlja, vendar od tam ni bilo doseljencev. Drugi rojstni kraji z ozemlja Avstro-Ogrske so urejeni po deželah. Posebej so šteti rojeni v Nemčiji in Italiji, skupaj pa vsi rojeni v drugih državah.

Ljubljano bi lahko glede na število oseb, rojenih v samem mestu, uvrstili v tip mešanih mest, saj je v vsem dvajsetletnem obdobju bila v njej rojena več kot ena tretjina oseb.²¹ Številke za posamezna leta nihajo, tako je bilo leta 1869 v Ljubljani rojenih 1613 oseb, leta 1880 1921 in leta 1890 1808. Število rojenih Ljubljančanov izračunano v odstotkih glede na vse osebe, zajete v to obdelavo, pa pada. Leta 1869 je bilo rojenih v Ljubljani 41,8 % oseb, leta 1880 38,5 % in leta 1890 le še 33,6 %.

Če vse podatke strnemo, lahko ugotovimo, da je bila večina oseb rojena v mestu Ljubljani, sodnem okraju Ljubljani ter v sodnih okrajih Kamnik, Kranj, Vrhnika, Brdo, Litijska in Škofja Loka, torej iz ožjega doselitvenega pasu okoli mesta. Nekoliko večji je še dotok rojenih v sodnih okrajih Radovljica, Novo mesto, Logatec, Krško in Kočevje. To pomeni, da je večina oseb bila rojena na Kranjskem, in sicer leta 1869 80,7 %, leta 1880 86,8 odstotkov in leta 1890 87,5 % vseh oseb, zajetih v ponovno obdelavo pramateriala. V mestu Ljubljani in sodnem okraju Ljubljani je bila rojena več kot polovica vseh oseb, rojenih na Kranjskem (65,9 %). Opozoriti pa je

treba, da vzporedno s padanjem števila oseb, rojenih v samem mestu, raste število oseb, rojenih v najbližji mestni okolici. Kljub temu porastu pa šele v letu 1890 preseže število oseb, rojenih na Gorenjskem. Na Dolenjskem rojenih oseb je sorazmerno malo v Ljubljani. Najmanj jih je z Notranjske. Na slovenskem Koroškem je bilo rojenih le nekaj deset oseb, največ od njih v sodnem okraju Celovec. Velika večina oseb, rojenih na slovenskem Štajerskem in Primorskem, je bila iz mestnih središč, torej iz sodnih okrajev Celje, Maribor, Trst in Gorica, le posamezniki iz ostalih sodnih okrajev.

Zanimive rezultate je dala analiza doseljavanja v Ljubljano po poklicnih skupinah. Leta 1869 je bilo v vseh skupinah razen v skupini kvalificiranih delavcev daleč največ rojenih na Kranjskem, in sicer se giblje to sorazmerje med 71,3 % pri vajencih v trgovini, ki jih je najmanj, in 90,1 % dninarjev, ki jih je največ. Zelo veliko je tudi nekvalificiranih delavcev — 81,1 %, nekvalificiranih delavk 86,6 % in dninark — 87,7 %. Doseljavanje iz slovenske Koroške, slovenske Štajerske in Primorske je v primerjavi s Kranjsko neznatno. Nekoliko več je le vajencev v obrti s Primorskega in vajencev v trgovini iz slovenske Štajerske. Relativno močen je dotok obrtnikov, pomočnikov v obrti in trgovini in vajencev v trgovini, rojenih zunaj slovenskega etničnega ozemlja. Zelo malo pa je od tam nekvalificiranih delavk, le 0,9 % in 3,1 % dninarjev (moških in žensk). Precej drugačna pa je struktura znotraj skupine kvalificiranih delavcev. Teh je rojenih v Ljubljani in na Kranjskem 51,8 %. Iz slovenske Koroške in slovenske Štajerske jih sploh ni, le eden je iz Trsta. Kar 38,2 % pa jih je bilo rojenih zunaj slovenskega narodnostnega ozemlja, in sicer 13,6 % na Češkem, 7,3 % na nemškem Štajerskem in 5,5 % v Nemčiji. Največ doseljenih iz Češke je bilo kvalificiranih delavcev na železnici, medtem ko so vsi prišleki iz Nemčije bili zaposleni v bombažni predilnici in tkalnici kot delovodje.

Leta 1880 je bilo na Kranjskem rojenih največ dninarjev in dninark (93,1 % oziroma 93,8 %), nekvalificiranih delavk (93,1 %) in obrtnic (92,4 %). Tu so bile rojene tudi vse pomočnice v obrti ter edina kvalificirana delavka. Rojeni na slovenskem Koroškem in slovenskem Štajerskem ne dosega dva odstotka. Izjemo predstavljajo le pomočniki v trgovini, ki jih je iz slovenske Štajerske 4,3 odstotka, ni pa od tam nobenega vajenca v trgovini in nobene dninarke. Iz slovenske Koroške se ni doselil v Ljubljano noben nekvalificiran delavec. Razmerja se gibljejo v glav-

nem med dvema in štirimi odstotki. Manj je le nekvalificiranih delavk (1,6 %), več pa pomočnikov in trgovini (5,1 %) in vajencev v trgovini (9,2 %). V drugih deželah in državah je rojenih zelo malo dninarjev (1,4 % moških in 0,7 % žensk), nekvalificiranih delavk (2,6 odstotkov) in obrtnic (4,1 %). Glede na celotno strukturo rojenih zunaj slovenskega etničnega ozemlja po poklicu je od tam (brez upoštevanja tiskarjev in kvalificiranih delavcev) zelo veliko pomočnikov in vajencev v trgovini. Prvih je 18,8 % drugih pa celo 32,1 %. Visok odstotek tiskarjev, rojenih na Primorskem, je rezultat doselitve 10 tiskarjev iz Trsta. V letu 1880 je že opazen premik v korist kvalificiranih delavcev, rojenih na slovenskem etničnem ozemlju, skupno jih je bilo 56,9 %, čeprav je tudi odstotek rojenih na preostalem ozemlju Avstro-Ogrske in drugih držav še vedno zelo visok, 32,5 %. Največ kvalificiranih je bilo iz nemške Štajerske, Češke, Moravske in Šlezije.

Leta 1890 je bilo na Kranjskem rojenih nad 90 % dninarjev (91,5 % moških in 95,2 % žensk), nekvalificiranih delavcev (91,6 % moških in 91,6 % žensk) in obrtnic (91,1 %), nad 80 % pa vajencev v obrti (87,4 % moških in 88,2 % žensk), pomočnikov v obrti (87,4 % moških in 88,2 % žensk), pomočnikov v obrti (82,5 %), vajencev v trgovini (82 %) in obrtnikov (80,9 %). Pomočnikov v trgovini je bilo s Kranjskega le 76,1 %. Na slovenskem Koroškem ni bilo v posameznih poklicnih skupinah rojenih niti za cel odstotek oseb. Edina izjema je skupina vajencev v trgovini, ki jih je bilo 2 %. Pač pa ni bila na slovenskem Koroškem rojena nobena dninarka. V tem letu je opazno močnejše doseljevanje oseb, rojenih na slovenskem Štajerskem in Primorskem. Iz slovenske Štajerske je pomočnikov v trgovini kar 9,4 %. Relativno veliko je še obrtnikov (3,6 %), pomočnikov v obrti (2,3 %) in dninarjev (12,4 %). Le 0,8 % pa je bilo dninark. Rojeni na Primorskem so enakomerno porazdeljeni po posameznih poklicnih skupinah, razmerja se gibljejo med 1,8 % v skupini nekvalificiranih delavk do 3,5 % v skupini vajencev v obrti. Zunaj slovenskega etničnega ozemlja je bilo rojenih nad 10 % obrtnikov (12,02 %), vajencev v trgovini (11,7 %) in vajenk v obrti (11,1 %). Še bolj kot v letu 1880 je v letu 1890 opazna sprememba v skupini kvalificiranih delavcev. Kar 92,4 % teh delavcev je bilo rojenih na slovenskem etničnem ozemlju, in sicer na Kranjskem 80,2 %, na slovenskem Štajerskem 6,6 % in na Primorskem 5,6 % in le še 7,5 % v preostali Avstro-Ogrski in drugih državah.

Iz povedanega lahko zaključimo, da je skoraj iz vseh poklicnih skupin najmanj tri četrtnine oseb vključenih v novo obdelavo rojenih na Kranjskem. Izjema so le skupine pomočnikov in vajencev v trgovini ter kvalificirani delavci (vključno s tiskarji). Pripadniki teh skupin se v primerjavi z drugimi v večji meri doseljujejo tudi iz drugih slovenskih dežel in neslovenskega ozemlja. Obratno pa v skupini obrtnic, nekvalificiranih delavcev in delavk ter dninarjev (moških in žensk) ugotavljamo zelo malo geografsko mobilnost, saj jih je celo do 95 % iz Kranjske.

Glede literature, ki bi obravnavala družbeno sestavo ljubljanskega prebivalstva v drugi polovici 19. stoletja in prvih dveh desetletjih 20. stoletja, lahko ugotovimo enako stanje, kot smo ga opisali pri vprašanju doseljevanja v Ljubljano. Razen Valenčičeve študije o gospodarski in poklicni strukturi prebivalcev četrti Krakovo je narejena podrobnejša analiza socialne strukture le za del prebivalstva v letih 1870—1890, to je za zaposlene v obrti, industriji, prometu in del zaposlenih v trgovini (pomočniki in vajenci). Pri zgoraj omejeni novi obdelavi pramateriala popisov prebivalstva v Ljubljani v letih 1869, 1880 in 1890 je bilo ugotovljeno naslednje število zaposlenih v obrti, industriji in prometu:

Obrt	1869	1880	1890
moški	1733	1622	1875
ženske	378	572	396
skupaj	2111	2194	2271

industrija, promet	1869	1880	1890
moški	532	874	1042
ženske	329	1069	1566
skupaj	861	1943	2608

Skupen seštevek moških in žensk, zaposlenih v obrti, je leta 1869 in 1880 večji od seštevka zaposlenih v industriji in prometu, leta 1890 pa manjši kljub temu, da njihovo število ves čas narašča. To gre na račun zelo hitrega naraščanja števila nekvalificiranih delavk, saj je že leta 1880 več žensk zaposlenih v industriji kot pa v obrti, medtem ko je v vsem obdobju število moških, zaposlenih v obrti, precej večje kot pa v industriji.

Podrobnejši številčni prikaz s primerjavo po posameznih poklicnih skupinah za vse tri popise z izračunanimi indeksi je razviden in naslednjih dveh tabel. V tabeli, kjer so prikazani podatki posebej za ženske, niso upoštevane pomočnice v obrti (leta 1869 so bile 4, leta 1880 6), pomočnice v trgovini (ena leta 1869), kvalificirane delavke (ena leta 1880 in ena leta 1890) ter vajenke v obrti (34 v 1890).

Moški	1869	1880	indeks 1869 = 100	1890	indeks 1869 = 100
obrtniki	415	519	125,1	411	99
pomočniki v obrti	803	695	86,5	980	122
pomočniki v trgovini	174	138	79,3	138	79,3
vajenci v obrti	515	408	79,2	484	93,9
vajenci v trgovini	108	65	60,1	50	46,3
nekvalificirani delavci	397	609	153,4	866	218,1
kvalificirani delavci	135	265	196,3	176	130,3
dninarji	303	349	115,2	127	41,9

Ženske	1869	1880	indeks 1869 = 100	1890	indeks 1869 = 100
obrtnice	374	566	151,3	396	105,8
nekvalificirane delavke	329	1068	324,6	1565	475,7
dninarke	285	275	96,5	125	43,5

Izračunana indeksna razmerja za posamezne poklicne skupine so tako zelo razgibana, da razen za poklicne skupine vajencev v trgovini, dninark, nekvalificiranih delavk in delavcev ne moremo postaviti nobenih pravil. Le za omenjene štiri skupine lahko ugotovimo, da indeksi v prvih dveh padajo, v drugih dveh pa skokovito naraščajo. To velja posebno za skupino nekvalificiranih delavk, saj se je njihovo število v 20 letih povečalo za nekaj manj kot petkrat. Ta silovit porast je bil posledica zgraditve tobačne tovarne v Ljubljani leta 1871, v kateri je bila zaposlena več kot polovica vseh ljubljanskih delavk. Število nekvalificiranih delavcev se je v istem obdobju podvojilo. Presenetljiv je tudi porast obrtnikov v letu 1880 in hkraten padec števila pomočnikov v obrti. V letu 1890 je obrtnikov za 1 % manj kot v letu 1869, močno pa ponovno naraste število pomočnikov v obrti, v primerjavi z letom 1880 kar za 46,8 %. Število vajencev v obrti pada. V letu 1890 jih je sicer spet nekoliko več, vendar ne dosežejo števila iz leta 1869. Število pomočnikov v trgovini je v letu 1880 in 1890 enako, vendar nižje kot v letu 1869. Število kvalificiranih delavcev raste, vendar jih je v letu 1890 manj ugotovljenih kot pa pri popisu leta 1880.

Glede na vse povedano lahko zaključimo, da so v Ljubljani zelo opazne nekatere posebnosti. Kljub upadanju obrtne dejavnosti v mestu in hkratnemu dokaj živahnemu razvoju industrije — posebej velja to za šestdeseta leta in prvo polovico sedemdesetih let — se to v številu zaposlenih ne kaže. Število zaposlenih v obrti je še vedno naraščalo, čeprav zelo počasi — v dvajsetih letih le za 8,2 % v primerjavi z 202,3 %, za kolikor se je povečalo število zaposlenih delavcev v industriji in prometu. V teh presenetljivih podatkih pa se skriva še ena specifičnost v Ljubljani,

namreč zelo visoko število zaposlenih žensk v industriji. Število žensk, ki so delale v obrtni dejavnosti, precej niha in jih je bilo leta 1880 51 % več, leta 1890 pa le 4 % več kot leta 1869. Povsem drugačna slika je v skupini nekvalificiranih delavk, kjer je krivulja rasti izredno strma. V primerjavi z letom 1869 jih je bilo leta 1880 224 % več. V naslednjem desetletju se je njihovo število še povečalo za 46 %. V dvajsetletnem obdobju se je število nekvalificiranih delavk skoraj popeterilo. V istem obdobju se je število vseh delavcev, zaposlenih v industriji in prometu, podvojilo. Zaradi neenakomernega povečevanja se je spreminjalo tudi razmerje med številom zaposlenih moških in žensk. Leta 1869 je bilo v industriji in prometu zaposlenih še 61,8 odstotkov moških in 38,2 % žensk, leta 1880 je bilo moških le še 45 % in žensk 55 %, leta 1890 pa moških samo še 40 % in žensk že 60 odstotkov.

Iz tega kratkega pregleda je razvidno, da je v obravnavi razvoja ljubljanskega prebivalstva ter njegove družbene sestave ostalo neraziskanih nekaj vprašanj. Naj podčrtam samo najpomembnejša. Preučiti bi treba socialno sestavo Ljubljančanov v celoti. Na podlagi študija dela prebivalstva, ki je bilo zaposleno v obrti, industriji in prometu, ne moremo dati nobenih sodb. Zajetih je bilo premalo število oseb iz samo nekaterih družbenih slojev, da bi vzorec lahko bil reprezentativen. Isto velja tudi za celoten problem doseljavanja v Ljubljano. Tretji kompleks, ki ga bo treba preučiti, pa je narodnostna sestava prebivalstva Ljubljane, ker je seveda tudi socialno pogojena. Analiza etnične strukture v novo obdelavo zajetih oseb je namreč pokazala zanimive rezultate. Velika večina oseb po vpisanem občevelnem jeziku je resda slovenske narodnosti. Velja pa ugotovitev, da so

statusno nižje poklicne skupine — nekvalificirani delavci in delavke ter dninarji in dni narke — skoraj popolnoma slovenske. V teh skupinah zaznamujemo celo precej primerov, da so osebe, rojene na nemškem etničnem ozemlju, vpisale slovenščino kot svoj občevalni jezik. In obratno, najvišji odstotek oseb z nemškim občevalnim jezikom najdemo v skupini nekvalificiranih delavcev, čeprav je v letu 1890 že precej nižji kot pa desetletje prej.

Ko se bomo lotili študija teh vprašanj pa ponovno opozarjam na neprecenljivo dragoceno izvirno statistično gradivo, ki ga hrani ljubljanski Zgodovinski arhiv. Nova obdelava tega gradiva s sodobnimi metodami bo lahko dala zares najbolj natančen odgovor na ta zastavljena vprašanja.

OPOMBE

1. Valter Bohinec, Ljubljanska mestna aglomeracija in njena antropogeografska meja, *Geografski vestnik* II, Ljubljana 1926, str. 22—35; Anton Melik, O poklicni sestavi prebivalstva v mestih Jugoslavije, *Geografski vestnik* XII do XIII, Ljubljana 1936—1937, str. 184—206; isti Razvoj Ljubljane, *Geografski vestnik* V—VI, Ljubljana 1929—1930; Jože Rus, Prebivalstvo in obseg francoske Ljubljane v primerjavi z današnjo, *Geografski vestnik* III, Ljubljana 1927, str. 103—112; Svetozar Ilešič, Prvotna kmetijska naselja v območju velike Ljubljane, *Geografski vestnik* V—VI, Ljubljana 1929—1930, str. 134 do 160. — 2. Igor Vrišer, Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, *Knjižnica Kronike*, Ljubljana 1956; isti, Populacijski razvoj slovenskih mest, I. slovenski demografski simpozij, Ljubljana 1974, *Komunikacije* 33; Vladimir Leban, Doseljevanje v Ljubljano, *Geografski vestnik* XVIII, Ljubljana 1946, str. 60—93. — 3. Starostna razdelitev prebivalstva po popisu z dne 31. decembra 1869, *Kronika slovenskih mest* II, Ljubljana 1935, str. 126—129; Starostna razdelitev prebivalstva po ljudskem štetju z dne 31. decembra 1880, *Kronika slovenskih mest* II, Ljubljana 1935, str. 300—304; Starostna razdelitev prebivalstva po ljudskem štetju z dne 31. decembra 1890, *Kronika slovenskih mest* IV, Ljubljana 1937, str. 173—176. — 4. Zivko Sifer, Prebivalstvo naselij 1869—1969, Ljubljana 1969 (razmnožen rokopis). — 5. Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, *Razprave znanstvenega društva v Ljubljani* 14, Ljubljana 1936, str. 75. — 6. Vlado Valenčič, Gospodarska in poklicna struktura krakovskega prebivalstva, *Kronika* XIX, Ljubljana 1971, št. 3, str. 152—157 in *Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880*, *Zgodovinski časopis* XXVIII, Ljubljana, zv. 3—4, str. 287—319. — 7. Jasna Fischer, Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do leta 1889, doktorska disertacija, rokopis. — 8. Zgodovinski ar-

hiv Ljubljana, enota Mestni arhiv Ljubljana, Varia lab. XII, Statistični popisi za mesto Ljubljana. — 9. Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, nova serija, III. knjiga, Dunaj 1861; Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern dann der Militärgrenze nach Zählung vom 31. Dezember 1869, Dunaj 1871; Österreichische Statistik, knjiga I—XCIII in nova serija, I. knjiga. — 10. Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain zu Laibach an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels und der Industrie in Jahre 1851 (1852, 1853, 1854—1856), Ljubljana 1852 (1853, 1854 in 1857), Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain zu Laibach an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft über den landwirtschaftlichen, industriellen und kommerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1857 bis inclusiv 1860, Ljubljana 1861, Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über den Handel, die Industrie und Verkehrhältnisse in Krain während des Jahres 1870, Ljubljana 1872, in Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach für volkswirtschaftlichen Zustände in Krain für das Jahr 1875 in 1880, Ljubljana 1878 in 1885. — 11. Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, str. 54. — 12. Prav tam, str. 55. — 13. Uporabljam podatke, ki ga navaja Valter Bohinec v že omenjeni študiji v *Geografskem vestniku* II, Ljubljana 1926, str. 23. Glej tudi Igor Vrišer, Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, Ljubljana 1956, str. 24 (dalje navajam Vrišer, Razvoj). — 14. Ljubljanske knjižnice hranijo večino serij uradnih statističnih publikacij. Rezultati popisa prebivalstva 31. oktobra 1857 so objavljeni v Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, nova serija, III. knjiga, Dunaj 1861. Prav te publikacije pa v Ljubljani ni. — 15. Podatke o porastu v posameznih mestnih četrtih citiram po Vrišerju, Razvoj, str. 32—34. — 16. Prav tam, str. 36—38. — 17. Prav tam, str. 36 in 40. — 18. Prav tam, str. 35 in Valter Bohinec, Ljubljanska mestna aglomeracija in njena antropogeografska meja, *Geografski vestnik* XVIII, Ljubljana 1946, str. 19. Vladimir Leban, Doseljevanje v Ljubljano, *Geografski vestnik* XVIII, Ljubljana 1946, str. 60—93. — 20. Za leto 1869 je bilo zajetih skupaj 3.858 prebivalcev, kar predstavlja 17,08 % od celotnega prebivalstva, leta 1880 4968 oseb ali 20,26 % vsega prebivalstva in leta 1890 5.382, kar predstavlja 18,99 % vsega takratnega ljubljanskega prebivalstva. — 21. Ivanka Ginić deli mesta glede na odstotek v njem rojenega prebivalstva v tri tipe — tip avtohtonega mesta, v katerem prebiva več kot dve tretjini v mestu rojenih oseb, mešana mesta z eno do dvema tretjinama in migracijska mesta z manj kot eno tretjino v mestu rojenih oseb. Dr. Ivanka Ginić, *Dinamika i struktura gradskog stanovništva Jugoslavije — Demografski aspekt urbanizacije*, Institut društvenih nauka, Beograd 1967, str. 26.